

A MAGYAR PARASZTHÁBORÚ 1514 BEN.

— A fölkelés 400. évfordulóján. —

(Második közlemény.)

II. Európa s az 1514-iki magyar parasztháború.

Dósa Györgyről írt könyvemben nem foglalkozhattam külön azzal a kérdéssel: hogyan fogadta Európa a keresztes háború, majd a parasztfölkelés híret, s hogy Németország beavatkozását mennyiben gátolta az a parasztháború, mely Dósa fölkelésével egyidőben pusztította Baden és Württemberg területét? Erre a kérdésre az alábbiakban kívánok megfelelni.

I. X. Leo pápa s a magyar keresztesek.

X. Leó még 1513 július 15-én értesítette Magyar-, Cseh-, Lengyel-, Dán-, Norvég- és Svédországok királyait, hogy a keresztény köztársaság javára és hasznára Bakócz Tamás esztergomi érseket és konstantinápolyi patriarchát a szentszék nevében mint a béke angyalát küldi hozzájuk, hogy a törökök és tatárok ellen szent háborút indítson s e végből mint oldalkövetét felruhazza az oldalköveteket megillető minden joggal.¹ Megengedte neki, hogy nemes vagy egyetemi fokozatú s más ilyen minőségű papi személyeket fölmentsen a kettős javadalom összeférhetetlensége, egymással negyedizbeli rokonságban állókat pedig a házasság akadályá alól, az egyházi férfiakat a hit-

¹ *Hergenröther* Leonis X. pontifici maximi regesta. I. 216. l. 3633. sz.

tudomány vagy a jog tanulása végett az egyetemekie bocsássa, őket tanuskodni engedje, perbe idézze, a pereket törölje, követése területén a javadalmakat adományozza, az egyházi javakat zálogba vetni, eladni engedje, alapítványokat elfogadjon, az alapítóknak kegyúri jogot adjon, vagy annak a jognak ellenmondjon, a bírákat áthelyezze, a szabályzatukat módosítsa és megerősítse, az ellenmondókat egyházi és jogi eszközökkel megfenyítse, vádak és ítéletek alól fölmentsen, negyven szentszéki jegyzőt, ugyanannyi káplánt, ugyanannyi palotagrófot és tíz borostyánkoszorús költőt nevezzen ki, az eskütételt elengedje stb.¹ Harmadnap² reá bízta a legatiója területén levő férfi- és női kolostorok apostoli megvizsgálásának a jogát, s felhatalmazta a szükséges javítások és újítások megtételére, hogy az erények bőségesebben teremjenek és gyümölcsözzenek. Hogy követése annál sikeresebb legyen, széleskörű hatalommal ruházta fel.³ Így pl., hogy maga vagy megbízott papja templomokat, kolostorokat, temetőket szenteljen föl, bizonyos föltételek mellett szabadalmat adjon hordozható oltárookra, melyeknél még kiközösítés idején is lehessen misézni. Újjáalakíthatja az egyetemeket és kollégiumokat, szabályzataikat pedig eltörölheti s másokkal helyettesítheti. Bizonyos esetekben fölmentéseket adhat a szent egyházi rendek fölvetelének szabálytalanságai alól. Ünnepies nagymiséken az ott megjelent királyokat, fejedelmeket és bűnbánó híveket teljes bűnbocsánatban részesítheti. Adott esetekben 25 egyházi és világi férfiút doktorrá vagy mesterré avathat. Egyháziaknak — szerzetesek kivételével — bizonyos esetekben megengedheti, hogy javaikról tisztességes czélokra végrendeletet tegyenek. Azokat a szerzeteseket, a kik papi ruhájokat eldobva, a kolostort hittagadó módjára elhagyták és a világban csavarognak, a rájuk mért vezeklés után a kiközösítés és más fenytékek alól feloldozhatja. Legatiója területén apostoli jegyzőket nevezhet ki. Tiltott és hamis eskü alól a vádlottakat fölmentheti, ha ebből egy harmadiknak kára nincs s ha

¹ Julius 15. U. o. 3634. sz.

² Julius 17. U. o. 3687. sz.

³ Julius 16. U. o. 219. l. (Hat külön rendelet. 3688—3703. sz.)

a vádlottak a magukéból valamit áldoznak a török háború czéljaira. Ha legatiója területén pontifikál, hat évre adhat bűnbocsánatot; ha más kiválasztott prelátusa pontifikál, három évre s ha ő maga körmenetben először vonul be egy városba, egy esztendőre. A pápa szabadalmakban részesítette kísérőit és háza népét is, mert szintén sok bajnak és veszedelemnek vannak kitéve. Engedelmet adhat bármely rendűeknek, az egyetemeken időzőknek is gyűjtésekre. Saját legatiója területén vizsgálatot indíthat bármely eretnek, schismaticus, simoniacus és az apostoli levelek hamisítója ellen s őket — ha kell, világi karhatalom segítségével — megbüntetheti. Általában véve mindent tehet, a mit az egyház javára, a katolikus hit védelmére s az apostoli szentszék tiszteletére jónak lát. A pápa még azt a jogot is megadta Bakócznak,¹ hogy a házassági, javadalmi és bárminemű egyházi ügyekben egyszerűen, minden bírósági formáság nélkül, csupán a megismert igazság alapján mondjon ítéletet s ne engedje meg, hogy ítéletét bármely más bírósághoz vagy apostoli követséghez megfelebbezzék.

Mindezek után joggal hihette mindenki, hogy a pápa a magyar keresztesháború sorsát Bakócz primás kezébe tette le s hogy a magyarság nagyobb buzgalommal tódul a hazafi Bakócznak, mint tódult valaha az idegen Capistranonak táborába. De ehhez az kellett volna, hogy Bakócz is úgy lelkesedjék, mint Capistrano lelkesedett s úgy ismerje és szeresse a népet, mint az a külföldi ismerte és szerette. S az alsó néposztályon kívül az alsó, lelkeskedő papság is tőle várhatta boldogulását, a keresztes hadjárat hirdetésében való buzgólkodása miatt gyors megjutalmazását.

A vállalat anyagi elősegítését a pápától alig lehetett remélni, hiszen a Fuggereknek, a Magyarország pénzügyeire nézve is végzetes augsburgi bankároknak egy 5000 aranyforintos kölcsöne fejében épen most² kötötte le a Magyar-, Lengyel- és Németországból várható annatákat. De azokon az apróbb kedvezéseken kívül, a melyekben Bakóczot részesítette,³ s azon a

¹ 1513 július 18. U. o. 220. l., 3706. sz.

² Julius 24. U. o. 226. l., 3791. sz.

³ U. o. 233. l., 3901., 254. l., 4193. és 4197. sz., 266. l., 4370. és 4374. sz., 305. l. 4951. sz., 314. l. 5098. sz.

nagy dolgon kívül, hogy megerősítette¹ VIII. Bonifác pápának az esztergomi érseki egyház primatusi jogát biztosító bulláját, reá bízta a zengi² és az ottocsácsi püspökségek kormányát is,³ hogy a török ellen ezeknek jövedelmét is felhasználhassa.

A pápa a S. Maria de Populo római templomában 1513 augusztus 30-án nyilvános és ünnepies könyörgést tartott, hogy Isten győzedelmet adjon a magyar királynak «a hitetlen skythák ellen»,⁴ szeptember 3-án pedig encyelikákban buzdította Magyar-, Lengyel-, Cseh-, Porosz-, Oroszország stb. uralkodóit a török háborúra. A törökök kicsapongásairól, Szelim szultán kegyetlenségéről s Magyarország és a szomszédos országok veszedelméről értesülve, tudatta velök,⁵ hogy Tamás bibornokot a legszélesebb körű hatalommal ellátva küldte hozzájuk legatusnak, bűnbocsánatot adott a harcosoknak s a vállalat megsegítőinek, a papokra tizedet vetett ki s kiátkozással fenyegette meg azokat, kik a szent háborúra gyűjtött pénzt más célra fordítják. Mivel pedig — úgymond⁶ — a Pannoniában, Russiában és Lengyelországban a török ellen harczoló keresztényeken segíteni kell, meghagyta *Bellanti* Andrásnak és társainak, a keresztesek timsó gyárai igazgatóinak, hogy erre a célra Spanyol- és Olaszország összes timsótelepeit lefoglalják s a timsót mentől kedvezőbb föltételek mellett adják el a szentszékeknek, hogy ezek a kereszteseknek mentül gyorsabban és bőségesebben küldjék el a kívánt mennyiséget. Mariano di Chisio örökösei küldtek is két hajórakományt Flandriába, hogy a bejövő pénzt majd a hadjárat céljaira adják át, egy Bernát nevű kalóz azonban, a ki magát János-lovagnak mondta, az egészet lefoglalta s eladni nem engedte, a miért a pápa társaival együtt büntetésre méltónak nyilvánította s a hatóságokat vele szemben a legszigorúbb eljárásra utasította.⁷

¹ Augusztus 3. U. o. 237. l., 3945. sz.

² Szeptember 23. U. o. 283. l., 4637—4643. sz.

³ Szeptember 28. U. o. 290. l., 4729—4736. sz.

⁴ U. o. 261. l., 4305. sz.

⁵ U. o. 264. l., 4347. sz.

⁶ 1513 szeptember 3. U. o. 265. l., 4348. sz.

⁷ Deczember 24. U. o. 377. l., 5943. sz.

Annyit tett, a mennyi tőle telt; de Ulászlót, ki tőle segíséget kért, voltaképen csak általános szavakban biztathatta,¹ hogy az ország védelme s az ellenség visszaüzése érdekében semmit sem mulaszt el, csak azután a királyok is egyetértsenek. Különbösen arra intette a királyt, hogy legfőbb reménységét Istenbe helyezze.

1513 szeptember 17-én a pápa elpanaszolta, hogy megbízható értesítések szerint Szelim szultán Magyarország megtámadására készül s azt maguk a törökök, Lengyelországot pedig a tatárok akarják tüzzel-vassal elpusztítani. Legfőbb ideje tehát, hogy visszaszorítsák a kereszténység ellenségeit. Mivel azonban a keresztény fejedelmek viszálykodásai miatt maga a pápa nem vezetheti a vállalatot, Bakóczot küldi, mint a béke angyalát, hogy az akkora veszedelemben forgó országokon segítsen. E végből azt is megparancsolta neki, hogy Cseh- és Morvaországban véget vessen azoknak a tévedéseknek, a miket már a konstanzi és baseli zsinat is kárhoztatott, az eretnekeket kibékítse, a dolgot megvizsgálja, s a bűnbánókat feloldozza, hogy azután az egységes hitre visszatérők a törökök és tatárok ellen a katolikus hit védelmére szintén zászlót emeljenek. A bibornokot is buzdította, hogy Isten dicsőségére, a lelkek üdvösségére és a keresztény hit felmagasztalására fölvállalt terhet serényen viselje.

A csehek visszatérítésének tehát meg kellett volna előznie a kereszties hadjáratot, s a pápa ebben a tekintetben utasításokkal látta el a bibornokot.² Ezek szerint az áldozásra nézve³ elrendelte, hogy ha a csehek egyebekben kibékülnek az egyházzal, a baseli és a laterani zsinatokban megengedett módon áldozhatnak; de a gyermekeket és gyöngébb eszüeket föl kell világosítani az áldozás ezen módjának helytelenségéről. Az előljárók-

¹ Szeptember 5. U. o. 266. l., 4370. sz. és *Continuatio operis collectanei epistolarum Turcicarum. Ex recensione Nicolai Reutneri Lecrini.* (Frankfurt, 1599.) 32.

² 1513 szeptember 20. *Hergenröther* Regesta I. 281. l., 4597. sz. Egész terjedelmében kiadta *Theiner* Monum. Hung. Eccl. II. 610—612. l. (807. sz. oklevél).

³ *Hefele* Konzilien-Geschichte, VII. 568. és 618.

tól megvizsgált s erre fölhatalmazott papok és leviták szabadon prédikálhatnak, ha a pápa tekintélyét tiszteletben tartják. Az egyházi javakra nézve, mik miatt a csehek az eretnekséggel szakítani vonakodnak, olyanforma egyességet lehetne kötni, hogy a megtérők néhány templomot emeljenek, vagy a leromboltakat fölépítsék, a püspökök és papok tisztességes ellátásáról gondoskodjanak és az egyházi vagyon eddigi bitorlása fejében kárpótlásul egy esztendőre 5000 vagy 10,000 főnyi sereget küldjenek a törökök ellen.

Mindenesetre jellemző dolog, hogy a pápa a husziták kibékítését szintén a tervezett magyar keresztes hadjárat érdekében akarta felhasználni. Szándéka az idő rövidsége következtében nem sikerült; de nem valószínűtlen, hogy azok a csehek és morvák, kik 7—8 hónap mulva Dósa Györgynek s még helyesebben Bakócz primásnak táborába kerültek, ebben a rendeletben bizva hagyták el huszita hitöket. Ahhoz azonban a tábor forró levegőjében megint csak visszatértek, a mint látták, hogy a primás leveszi kezét a keresztesekről, ezek pedig a papok és szerzetesek ellen fordulnak.

Alig történik mindez, ha a pápa nem Bakóczra bizza, hanem magának tartja fenn azt a jogot, hogy a keresztes hadjárat vezérét kinevezze. *Dósa György* talán névtelenül hal meg, ha a pápa *Beriszló* Péter veszprémi püspököt állítja a hadak élére, vagy legalább is olyan ellenőrző és mérséklő befolyást biztosít neki a vezér mellett, a milyen valaha Adhemar puyi püspöké volt Bouillon Gottfried mellett. Hiszen ő maga dicsérte meg *Beriszlót*,¹ hogy neki, az ő buzgóságának van legnagyobb érdeme abban, ha a keresztények dolgai a törökökkel szemben jól és szerencsésen folynak. Nem csak kitartásra lelkesítette, hanem teljes búcsút is adott neki s mindazoknak, a kik a török ellen fegyvert fognak. Ugyanakkor *János* korbáviai grófnak, vagyis

¹ 1513 november 5. U. o. 328. l., 5268. sz. «Tisztelendő testvérünk és praelatusunk, az ottoesácsi püspök értesített bennünket, — írta — hogy ezekben a veszedelmekben és rémitő dolgokban, a mikkel a leghitetlenebb törökök hazádat és az egész kereszténységet fenyegetik, te úgy végzed a dolgot, hogy saját személyednek és a papi méltóságának, melyet viselsz, egyaránt a legnagyobb becsületére válsz vele.»

Karlovićs Torkvát Jánosnak köszönetet mondott a küldött ajánlásokért s viszonzásképen meghagyta az ottocsázi püspöknek, hogy a Szent-Péter-templom építésére kivett összegből hatszáz aranyat adjon át a grófnak, kinek a határszéleken fekvő várait a törökök folytonosan fenyegetik. Egyúttal neki s mindazoknak, a kik a hit védelmére a törökök ellen harcolni fognak, teljes búcsút adott.¹ A keresztes háborúban tehát, melynek Dalmácia területén kell vala lefolynia, szóba jöhetett volna *Karlovićs Torkvát* János korbáviai gróf is, a kinek a Zrinyi Miklóssal 1509-ben kötött örökösödési szerződés szerint Lika és Krbava megyékben sok vára és birtoka volt. Sokat harcolt ezeknek megtartásáért, de mint Velenceze híve, velencezi pénzen.² Rangjánál, cziménél, birtokainál fogva a pápa tekintélyével megindítandó keresztes háborúban nagyobb feladatokra volt hivatva; még sincs nyoma, hogy a pápa vagy a legátus reá gondolt volna.

Pedig X. Leó az 1513. év utolsó napjaiban is több levelet írt a háború érdekében. Miksa római királynak, mint kijelölt német-római császárnak, föltárta azokat a veszedelmeket,³ a mikkel a törökök a veszekedő keresztényeket fenyegetik. Figyelmeztette, hogy nincs dicsőségesebb a legyőzöttnek adott békénél, mindig szomorú a hívek, ellenben dicsőséges és örvendetes a hitetlenek legyőzése. Elmélkedjék róla, hogy a törököket csak a keresztény királyok egyesült erejével verheti le és cselekedjék a szerint. Hasonlóra buzdította a hét választó fejedelmet,⁴ a kiket szintén arra intett, hogy minden igyekezetüket és erejüket a keresztény népek kibékítésére és a törökök ellen való védelemre fordítsák. Írt Ferdinánd spanyol és VIII. Henrik angol királyokon kívül II. Ulászló magyar királynak is, kinek lelkére kötötte, hogy fegyvert fogjon a törökök ellen s más királyokat is ha-

¹ November 5. U. o. 328. l., 5269. sz.

² *Meszics* Hrvati nakon bana Berislavića do muhačke bitke. (A horvátok Berislavó bán után a mohácsi vészig.) Rad, XXII. 1873. 77—164. l. Ismerteti Margalits, Horvát tört. repertorium, I. 324—325. l.

³ Deczember 28. *Hergenröther* Regesta, I. 379. l., 5971. sz.

⁴ 1513 deczember 29. U. o. 380. l., 5972. sz.

sonlóra buzdítson.¹ Manuel portugál királyt is üdvözölte egyik győzelme alkalmából. Szent Ágoston templomában a bibornokokkal együtt kérte Istent, hogy kegyelmét áraszsa reá, s engedje meg, hogy Fez és Marokkót a mohammedánok babonáságaitól megtisztítsa és az igazság megismerésére vezérelje.² A benedekrendieket ugyan eltiltotta attól,³ hogy a hitetlenek ellen küldött vagy küldendő keresztések közé beálljanak, azonban készségesen megerősítette⁴ VI. Sándor és II. Gyula pápának a ragusai egyház részére búcsút engedő bulláit, mivel Ragusa a hitetlenek torkában van s a maga védelmére nemcsak anyagi, de szellemi fegyverei sincsenek. Sőt, a hogy II. Ulászlót értesítette, Lénárt salzburgi érsek mellé is azért rendelt coadjutort, mert az érsek már öreg, egyházmegyéje pedig ki van téve a törökök támadásainak.⁵

X. Leó tehát fél év óta többször adta jelét, hogy komolyan veszi a szent háborút, melynek nemcsak a törököket, hanem az arabokat, a Földközi-tenger partjain lakó összes mohammedánokat támadnia kell vala. Annál meglepőbb, hogy azután hónapokig nem foglalkozott a kereszties háborúval, mintha annak minden gondját Bakócz Tamásra hagyta volna. Áldását adta a palermói Giovanni del Riora, ki a törökök és szaraczenok üldözésére több hajót szerelt föl s teljes búcsút engedett mindazoknak, kik részt vesznek vállalatában;⁶ de mindez csak az olasz partok védelmére volt jó, a mint az sem érdekelte a Magyarországon már kihirdetett kereszties háborút, hogy a pápa a Fez és Marokkó ellen folytatott szent háború céljaira a portugál királynak átengedte a papi tized harmadrészét,⁷ s Jézus

¹ Deczember 30. U. o. 380. l., 5984. sz. *Rentner* id. h. 40. l. *Pray* Epist. Proc. I. 45. l. (de hibás — 1503. — évszámmal).

² 1514 januárius 18. *Hergenröther* Regesta, I. 403. l., 6327. sz.

³ 1514 januárius 16. U. o. 401. l., 6302. sz. Ez a rendelet aligha szorítkozott csupán a montecasinoi barátokra.

⁴ Februárius 13. U. o. 430. l., 6795. sz.

⁵ U. o. 430. l., 6790—6791. sz.

⁶ 1514 április 3. U. o. 492. l., 7750. sz. Az engedelý visszavonása június 10-én. 601. l., 9556. sz.

⁷ Április 29. U. o. 519—520. l., 8235. sz. És május 29., u. o. 576. l. 9155. sz.

Krisztus ottani katonaságát egyéb kedvezésekben is részesítette.¹ Mind a mellett a még 1512-ben megnyílt ötödik lateráni zsinat május 5-iki kilencedik ülésén is kijelentette,² hogy főczélja a háborúk lecsillapítása és az egyházi fegyelem megjavítása. Azt szeretné, ha életök megjavításával híveit egyetlenegy nyájba gyűjthetné és a béke kötelékével fűzhetné egybe, hogy annál könnyebben felbuzdithassa a keresztény hit közös ellenségei ellen. Főképen ennek a szent vállalatnak (tehát a keresztes hadjáratnak is) érdekében akarja folytatni a lateráni zsinatot, hogy a keresztény fejedelmek és követeik, valamint a világ minden részéből összejövő főpapok segítségével a fejedelmeket békére és az eretnokségek kiirtására bírván, érett tanácskozások után mindent megtegyenek, a mi a szent vállalatnak és a hit emelésének érdekében szükséges. Ezért könyörgéseket rendelt el, búcsút engedett, a fejedelmeket és főpapokat pedig felszólította, hogy vagy személyesen jöjjenek el a zsinatra, vagy pedig követeket küldjenek maguk helyett. A legközelebbi ülés idejét azután december elsejére tűzte ki,³ a mi eléggé mutatja, hogy a tervezett szent háborúban a már kihirdetett magyar keresztes hadjáratnak nagyobb jelentőséget nem tulajdonított.

Még júniusban sincs nyoma annak, hogy Leó pápa tudott volna ennek elfajulásáról; az egész hónapban csak négyszer⁴ foglalkozott magyar ügyekkel, de azok is távol állanak a keresztes hadjáratról. Pedig gondjai csekélységre is kiterjedtek; pl. hogy a kalocsai érsek a rhodusi priorral együtt tartson vizsgálatot a jánosvitézek ellen, a kik egy kalózt fegyveresen szabadítottak ki a rhodusi hatóság kezéből.⁵ Csakhogy mire ez a parancs megérkezett, a kuruczok az érseket már javában ostromolták a bácsi várban. S az ország vagy legalább az udvar a pannonhalmi apátság kiváltságainak — különben nevezetes — megerősítésénél⁶ most mindenesetre sürgősebbnek tartott volna

¹ U. o. 520. l., 8236. sz.

² U. o. 532. l., 8494. sz. és 567. l., 9031. sz.

³ 1514 május 5. U. o. 533. l., 8496. sz.

⁴ U. o. 9239., 9344., 9999. és 10,000. sz.

⁵ Junius 3. U. o. 599., 9314. sz.

⁶ Junius 1. U. o. 582—583. l., 9239. sz.

olyan intézkedést, a mely valami módot nyújt *Dósa* kuruczainak lecsendesítésére. Titkos megbizatással június 27-én már talán valóban ez ügyben küldte II. Ulászlóhoz egyik belső emberét, Pietro *Bergnanót*.¹

Mindenesetre csak ezekben a napokban értesülhetett arról a kegyetlenségről, melylyel *Dósa* a csanádi püspököt kivégeztette s arról, hogy kuruczai az egri, kalocsai, bácsi, nagyváradai egyházmegyék székhelyeit ostromolják. Az első tudósítást alkalmasint *Bernát* egri éneklőkanonok vitte meg neki s talán az ő élőszóval tett jelentése alapján küldte *Bergnanót* magához a királyhoz. Már tudnia kellett, hogy *Dósa* György Temesvár felé nyomul, mert július 4-én egyenesen *Báthory* István temesi grófhoz küldte vissza *Bernát* kanonokot, az ő belső emberét és kamarását. Kérte, hogy teljes hitelt adjon neki mindazokban, a miket az ő nevében mond neki, hogy azokra a nagy botrányokra nézve, a mik abban a nemes országban támadtak és a mik az ő szent es jámbor szándékaival annyira ellenkeznek, ne csak sajnálkozását tudassa vele, hanem azokat a módokat is, a mikkel a bajon segíteni lehet.² Utasításai nem maradtak ránk, pedig oly pillanatban, mikor *Báthory* egyszer már megfutván *Dósa* György elől, most újra szembefordul vele, nagyon fontos volna annak megítélésére, a pápa akart-e egyházi fenyítékeket alkalmazni *Dósa* és keresztesei, különösen pedig a lázító papok és szerzetesek ellen, vagy csak a háború katonai befejezésére kívánt tanácsot és segítséget adni.

Ha tehát későn is, észrevette a magyar jobbágyok véres fölkelését, míg leveles könyvében nincs adat arra, hogy az ugyanakkor dühöngő német parasztlázadással egyáltalán törődött volna. De természetes is, hogy inkább érdeklődött a magyarok iránt, mert ezek fölkelését mindenki a pápai fölhatalmazással kihirdetett kereszties hadjáratnak tulajdonította. A nép le-

¹ U. o. 630. l., 9999. sz.

² Datum apud S. Petrum sub annulo piscatoris die iiii Julii MDXIIIJ. Pontificati nostri anno II. Ellenjegyezte Jacopo Sadolesti bibornok, a levélstílus mestere. Az irat hátán vörös viaszpecsét. (*Collectio Prayana* LIV. kötet, 46—47. l., a budapesti egyetemi könyvtárban.) Hergenröther regestái nem említik.

csendesítésére az egyház szelid, sőt szigorúbb eszközeit sem tartotta elegendőnek, a mi abból is látszik, hogy július 18-án — tehát oly időben, mikor Dósa fölkelésének sorsa már körülbelül eldőlt — segítségre szólította *Zsigmond* lengyel királyt s a livlandi kardos testvérek lovagrendjének mesterét. Hallotta, — úgymond¹ — hogy Pannoniában bizonyos nagy zavargások és lázadások támadtak, miknek következtében igen sok embert megöltek. Krisztusban szeretett fia, Ulászló pannoniai király ellen olyan belső háború támadt, hogy ha ezt idején le nem csillapítják, félni lehet, hogy tőszomszédja, a török, az alkalommal élve, megtámadja és feldúlja. Már pedig ez az ország és ez a nemzet mindig mintegy sáncz és igen erős gát volt, mely elválasztotta a törököket a keresztényektől s ha a pápa hallgatna is, a tények önmaguk mondják, hogy onnan háritották el a kereszténység veszedelmét. Minthogy ezek így vannak, *Zsigmond* király birodalma pedig szoros összeköttetésben áll Magyarországgal, melynek veszedelme a többi igazhitű népnek, elsősorban a lengyel király népének veszedelmét is jelenti, felszólítja *Zsigmondot*, hogy segítse meg a magyar királyt, a ki különben is testvére. A pápa tehát nagyon szívesen venné, ha a muszka háborút valamiképen abbahagyná, vagy, ha másképp nem megy a dolog, fegyverszünetet kötne, Magyarország határára menne és testvére országát lecsillapítaná; mert a király — mint mondják — egyedül reá hallgat. Tanácskozzék tehát a magyar királylyal, hogy a kereszténység közös ellenségének alkalma és módja ne kínálkozzék először is — mit Isten távoztasson — Magyarországnak, azután pedig más államoknak elfoglalására. Erre serényen buzdítja az Úrban, kinek dicsőségét és javát szíven hordozza.

A pápa azonban, mint akkor a legtöbb fejedelem, egy kortársának jellemzése szerint,² valóban két iránytűvel vitorlázott

¹ U. o. 657. l., 10498—10499. l. Közli *Pray* Epist. Procerum, I. 90—91. l. *Acta Tomicianana*, III. 142—143. *Hurmuzachi* Documente, II. 3. 164—165. l. *Kemény* Apparatus epistolaris ad historiam Transsylvaniæ, I. 44. l. (Kézirat az erdélyi nemz. múzeumban.)

² *Muratori* Annali d'Italia. 2. kiadás, XIV. 131. l.

s politikája, különösen az Olaszországra törekvő hatalmakkal szemben, őszintének semmiesetre sem mondható.¹ Fennen hangoztatta, hogy az angolok és a francziák kibékítése után általános békét akart kieszközölni, hogy a törökök ellen a keresztény fejedelmek összes erejével indulhasson. Írni készült tehát a magyar királynak is, hogy a még fegyverben álló királyok kiengesztelésére tekintélyét latba vesse; s Bakóczot atyailag intette, hogy a királyt erre szorgalmasan buzdítsa.² Két hét mulva Ulászlót, a kit még mindig a fölkelés nyomorúságai kötöttek le, azzal kecsgettette,³ hogy ötvenezer aranynyal segíti, ha megfelelő sereget szervez és megszáll, vagy bevesz valamely nevezetesebb török várost; ha pedig beéri néhány végház visszavételével, 20,000 aranynyal gyámolítja. Együttal⁴ Bakócz bíbornok útján a királyt behatóbban és szabatosabban tájékoztatta, hogyan gondolkozik Magyarország helyzetéről s az egytetemes béke megkötése után az *új szent háború* megindításáról.

Az a győzelem, a melyet a törökök augusztusban Izmael Szofi perzsa sah ellen nyertek,⁵ kívánatossá is tették, hogy a keresztények közös erővel lépjenek föl; de néhány hét mulva maga a pápa írta a tizenhárom svájcezi kantonnak, a firenzeieknek és a genovaiaknak,⁶ hogy a magyar király igen nagy veszedelemben forog, seregét belső lázadás köti le s így nem mehet a török ellen, pedig idáig — a lengyelekkel együtt — a magyarok kardja védelmezte meg a keresztény köztársaságokat. Most

¹ *Pastor* Gesch. der Päpste, a IV. kötet 64—72. lapján jellemzi ezt a politikát, melyet XII. Lajossal szemben (70. l.) becsületesnek sem tart. U. o. 146—174. lapon ismerteti a pápa keresztes hadjáratainak terveit, de csak futtában érinti az 1514. éveket és bővebben csak az 1517—1518. éveket ismerteti.

² Szeptember 7. *Hergenröther* Regesta, 708. l., 11474. sz.

³ Szeptember 21. U. o. 730. l., 11826. sz. Közli *Pray* Epist. Proc. I. 94—96. és *Huzmuzachi* Documente, II. 3. 189—190. l.

⁴ Ugyanakkor Bakóczhoz intézett levelében. *Hergenröther* 730. l., 11827. sz.

⁵ A pápa levele november 3-án a spanyol, francia, portugál és svájcezi nunciásokhoz és november 5-én Miksa császárhoz u. o. 765. l., 12519—12523. sz. és 767. l., 12554. sz.

⁶ November 3. U. o. 765. l., 12524—12526. sz.

azonban, ha le nem győzi a lázadókat, a legkegyetlenebb ellenség uralma alá juthat.

Ehhez a veszedelemhez az ország valóban közelebb állt, mint önmaga hitte; s hogy ide jutott, része volt benne annak a könnyelműségnek, a melylyel a keresztes hadjárat egyházi megindítói annak eltiltása után teljesen az államra hagyták, hogy a reá zúditott vihart lecsillapítsa. A pápa, mint az eddigiekből kitűnt, csak hiányosan és későn értesült a történekről, különben aligha tartotta volna elegendőnek, hogy csupán segítségkérő leveleket küldözgessen más országokhoz. Hiszen majdnem épen a lázadás kitörésének évfordulóján, a fölkelés elnyomása után hónapokkal írta *Báthory* István temesi grófnak, hogy elméjének milyen nagy fölháborodásával értesült, mi történt vele *a mult napokban*. Mert — úgymond¹ — *egy ember* konkolyt hintett s a jóért rosszal fizetett, a béke helyett viszályt teremtett s a csend és egyesség helyett lázadást szított. Örült, hogy a lázadók erejét megtörték s a velejáró botrányokat megszüntették; s az ország megtartása iránt atyai hajlandósággal viseltetvén, áldása kíséretében 20,000 aranyat küldött az ország védelmére.

Ha egy esztendővel azelőtt küldi, sok veszedelmet elháríthat vele, s *Dósa* György, az az «egy ember», kinek nevével a pápa irataiban seholsem találkozunk, «konkolyhintés» helyett a kijelölt helyre, Dalmáciába s talán győzedelemre vezeti a kereszteseket; a pápa pedig azzal dicséri meg, a mivel most *Báthoryt* magasztalta, hogy a katolikus hit, a király és az ország védelmében nem riadt vissza semmiféle munkától és veszedelemtől, hanem minden igyekezetét a munka elvégzésére, a veszedelem elhárítására szentelte. Így azonban csak legyőzőjének adhatta azt a jó tanácsot, hogy a jobbágyokat atyai szeretettel igazgassa és kormányozza, segítse, tanácsosal és munkával támogassa, jámbor szeretettel legyen irántuk. Ne felejtse el, hogy Isten azokat is a maga hasonlóságára teremtette s azok Krisztus

¹ 1515 május 13. *Collectio Prayana*. LIV. 47—49. (Kézirat a budapesti egyet. könyvtárban). *Pray* Epist. Proc. I. 100—103. 1. *Hurmuzachi* Documente, II. 3. 217—218. 1.

katonái, az országok pedig nem lehetnek el alattvalók nélkül.¹ Mindenesetre más hang és felfogás, mint a mit a világ tíz esztendő mulva hallott, hogy a lázadó parasztokat agyon kell verni, mint a veszett kutyákat; mert a lázadás nem méltó törvényes megítélésre vagy kegyelemre. X. Leó, a ki a veszedelem napjaiban nem avatkozott be *Dósa* György kuruczainak dolgába, mert ezt legátusa feladatának tartotta, a fölkelőket, a kik pedig egy püspököt felnyársaltak, kolostorokat és egyházakat feltörték, de tábori miséket és prédikációkat becsületesen hallgattak,² soha semmiféle egyházi büntetéssel nem sujtotta.

II. Velence magatartása.

Mikor a magyar király 1514 februárius 4-én a pápától a keresztes háború céljaira 12,000 aranyat kért kölcsön,³ ennek a célját Velence semmiképen sem értette. Hiszen akkortájtban⁴ értesült dr. *Giustiniani* portai követőtől, hogy Szelim szultán békét kötött a magyarokkal, különösen tekintetbe véve Olaszországot, mely iránt nagy jóakarattal viseltetik. Márczius közepén Velence különben is azt hallotta, hogy a törökök elszálltak Krim alól, követjük Budán jár s márczius 22-én maga a magyar követ jelentette Velenczében, hogy csakhamar meghoszszabbítják a békét.⁵ Hír szerint meg is hosszabbították,⁶ a signoria annál kevésbbé érthette, hogy miért tesznek hát neki szemrehányást azért, mert ő már megbékélt a törökkel, miért kívánják tőle, hogy kezére járjon a Dalmácziába menő kereszteseknek⁷ s miért kérnek tőle még kölcsönt is, holott tudják,

¹ *Pray* Epist. Proc. I. 102—103. l.

² Adjunxere se illis plurimi quoque ex ordine minorum sacerdotum ac sacrificulorum, qui quotidie in castris magno multitudinis concursu sacra facere consueverant. *Istvánfi* 41. l.

³ *Marino Sanuto*. M. Tört. Tár. XXVI. 246. l.

⁴ *Giustiniani* jelentése februárius 7. *Albèri* Le relazioni degli ambasciatori veneti al senato. III. 48. l.

⁵ Márczius 19—22. hírek. *Marino Sanuto* 246—247. l.

⁶ Márczius 25. és április 5. jelentések u. o. 248. l.

⁷ *Suriano* márczius 17. és 21. jelentése erről április 18-án érkezett Velenczébe. U. o.

hogy az öt esztendei háború következtében nincs felesleges pénze.¹ De *Moré* Fülöp magyar követ május 26-án is személyesen járult a velencei kollégium elé, hogy pénzt vagy hitelben a katonáknak való posztót kérjen tőle.² Kapott is 4000 aranyat,³ holott — a velencei követ jelentése szerint⁴ — a magyarok maguk is öt arany adót vetettek ki minden telekre. Junius 9-én *Moré* a király számára újabb hitelt sürgetett, *Berisló* horvát bán pedig 30,000 aranyat kért: tizezret készpénzben, a többit ékszerekben, posztóban, gabonában, ágyúban, puskaforban, a mi mind a dalmáciai vállalatra kell.⁵ A köztársaságot azonban jobban érdekelte a két Frangepaninak: *Bernátnak* és *Kristófnak* quarnerói ellenséges magatartása,⁶ melyet *Miksa* császár érdekében ellene tanusítottak; s rossz néven is vehette Magyarország-tól, hogy ezen alattvalóinak idegen zsoldba állását megengedte. Azonban Frangepani *Kristóf* elfogatása után engedékenyebb lett. Junius 14-én már a magyar követ is beérte 6000 arannyal⁷ s harmadnap azt az intézkedést kérte, hogy a posztót a bán egyik titkárával Horvátországba küldjék, mit azonban újból sürgetnie kellett.⁸

A signoria határozottan, de akkor is német forrásból, csak *Julius* elsején⁹ értesült arról, hogy Magyarország bárói fölkeltek a parasztok ellen s fegyveresen mentek *Budára*. A keresztiesek hír szerint 60,000-nél többen indultak ellenök s el akarták fogni a királyt oly szín alatt, hogy békét kötött a törökökkel, a mit nem tűrhetnek. A signoria azonban bizonyosat nem tudott, mert *budai* követétől két hónap óta nem kapott levelet. Végre *Julius* 5-én *Moré* magyar követ kihallgatást kért a tizek tanácsától, hogy a magán úton hallott rémhírekről hivatalos tájé-

¹ *Suriano* április 7-én kelt jelentését május 12-én tárgyalták.

² Május 26. följegyzés. U. o. 250. l.

³ Május 30. U. o.

⁴ Május 13., előterjesztve *Junius* 3. U. o. 250—251. l.

⁵ U. o. 253. l.

⁶ Erről több adat u. o. 253—256. l.

⁷ U. o. 255. l.

⁸ *Junius* 16. és 29. U. o. 256.

⁹ U. o. 256. l.

koztatást nyerjen. Azonban a tanács is csak magánhíreket közölhetett vele; pl. hogy a parasztok már 13 főurat és négy püspököt végeztek ki; az esztergomi primásról azt sem tudják, hol van; a fölkelők megjelentek Buda előtt, hogy a várban lakó királyt kézrekerítsék, mert nem akarják tűrni, hogy a király békét kötött a törökökkel stb.¹ Másnap a követ, Moré Fülöp bejelentette, hogy hazatér a királyhoz; mit a tanács, jó szolgálatainak elismerése mellett, tudomásul vett s megajándékozta őt. 10-én a követ bizonyos ügyben még egy látogatást tett. A Contarina nevű gályára akart szállani s a királynak szánt ajándékokkal Zengbe szeretett volna menni.² Azonban a keresztiesekről Giovanni Moro szállító Vegliából még aznap újabb riasztó híreket közölt a köztársasággal. Az urak egy része — ezek szerint — nagyon költségesnek találván a tervezett háborút, a kereszties hadjáratot letiltották, a király pedig s a legfőbb urak békét kötöttek a törökkel. Erre 30,000 paraszt fölkelt, levágott néhány főurat és egy püspököt, a budai várban levő király ellen indult s a horvát bánt választotta meg a maga kapitányának. A primásról azt sem tudják hol van; azt hiszik, a budai várban, a királynál tartózkodik.³

Ily körülmények közt a magyar követ újra kérte elbocsátását⁴ s erősen panaszkodott, hogy a San Stefano-templom mellett levő szállásán több szolgája meghalt pestisben s most vesztegzár alatt a Giudecca-szigeten van. Mivel pedig fontos közléseket akart tenni, a köztársaság Luca *Trun* és Gasparo *Malipiero* tanácsstagokat küldte hozzá, kik sokáig értekeztek is vele; de helyettök Giovanni Jacomo Caroldo államtitkár tett jelentést a köztársaságnak, hogy a követ Frangepani Kristóf érdekében akar közbejárni.⁵ A vesztegzár megszűntével, augusztus 7-én újból személyesen sügette elbocsátását, hogy Magyarországra menjen, hol talán a keresztiesek fölkelése miatt meg-

¹ Julius 5. U. o. 256—257. l.

² Julius 6. és 10. U. o. 259. l.

³ Julius 10. U. o. 257. l.

⁴ Julius 12. U. o. 257. l.

⁵ Julius 25. U. o. 257—258. l.

ürült esanádi¹ püspökséget szerette volna megszerezni magának.² Tíz nap mulva a köztársaság kiállította a bizonyítványt Moré részére, hogy követségének egész ideje alatt okosan, szeretetreméltóan járt el s ki sem mondhatja, mennyire sajnálja távozását. A királynak pedig megírta, hogy örül ugyan, ha ígérete szerint továbbra is barátja és szövetségese marad, de kéri, bizonyítsa be ezt azzal, hogy alattvalóit — a Frangepaniakat — visszatartja Velenceze megtámadásától.³

MÁRKI SÁNDOR.

¹ A helynév üres. (Il Uescoado di...)

² Augusztus 7. U. o. 258. l.

³ Mindkét levél augusztus 17-ről. U. o. 258—261. l. (Augusztus 19-i följegyzés.)